

Teismo praktikos rinkinys

GENERALINIO ADVOKATO
MACIEJ SZPUNAR IŠVADA,
pateikta 2016 m. balandžio 20 d.¹

Byla C-135/15

**Graikijos Respublika
prieš
Grigorios Nikiforidis**

(Bundesarbeitsgericht (Vokietija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą)

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą — Teismų bendradarbiavimas civilinėse bylose — Darbo sutarčiai taikytina teisė — Reglamentas (EB) Nr. 593/2008 („Roma I“) — 28 straipsnis — Taikymo sritis *ratione temporis* — 9 straipsnio 3 dalis — Viršesnės privalomos užsienio teisės nuostatos — Valstybės narės nuostata, pagal kurią viešojo sektoriaus darbuotojų darbo užmokestis sumažinamas dėl finansų krizės“

Ižanga

1. Viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų klausimas yra vienas iš tokių, dėl kurio jau daug metų diskutuojama bene viso pasaulio tarptautinės privatinės teisės doktrinoje. Sunku net suskaičiuoti, kiek monografijų ir kitų mokslo leidinių yra skirta šiam klausimui. Tačiau teismo bylą, įskaitant arbitražo bylas, kuriose šis klausimas buvo tiesiogiai nagrinėjamas, yra palyginti nedaug.
2. 1980 m. birželio 19 d. tuometinės Europos ekonominės bendrijos valstybės narės pasirašė Romos konvenciją dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės². Jos 7 straipsnio 1 dalis, susijusi su privalomomis teisės normomis, buvo ne tik novatoriška, bet ir kontroversiška nuostata.
3. Konvencija įsigaliojo 1991 m. balandžio 1 d. 2004 m. rugpjūčio 1 d. įsigaliojo Protokolas Nr. 1, pagal kurį Teisingumo Teismas įgijo jurisdikciją aiškinti šios konvencijos nuostatas.
4. Šioje byloje Teisingumo Teismas turi galimybę išaiškinti kai kurias abejones, susijusias su viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų klausimu atsižvelgiant į nuostatą, kuria pakeista Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalis – Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį. Šis klausimas, dėl kurio vis dar aktyviai diskutuojama tarptautinės privatinės teisės doktrinoje, pateikiamas Teisingumo Teismui tik praėjus 36 metams nuo Romos konvencijos pasirašymo. Taigi galima sakyti „geriau vėliau nei niekada“!

1 — Originalo kalba: lenkų.

2 — OL L 266, p. 1; toliau – Romos konvencija.

Teisinis pagrindas

Romos konvencija

5. Romos konvencijos 7 straipsnyje „Privalomos teisės normos“ nustatyta:

„1. Pagal šią Konvenciją taikant kurios nors valstybės teisę galima nustatyti, kad bus taikomos kitos valstybės, su kuria situacija yra labai susijusi, privalomos teisės normos, jei pagal pastarosios valstybės teisę tos normos turi būti taikomos nepaisant to, kokia teisė taikytina sutarčiai. Svarstant, ar nustatyti, kad bus taikomos šios privalomos teisės normos, turi būti atsižvelgiama į jų pobūdį bei paskirtį ir jų taikymo ar netaikymo pasekmes.

2. Jokia šios Konvencijos nuostata neriboja teismo vietos teisės normų taikymo, jeigu jos yra privalomos, nepaisant sutarčiai kitais atvejais taikytinos teisės.“

6. Pagal Romos konvencijos 22 straipsnio 1 dalies a punktą kiekviena susitariančioji valstybė pasirašymo, ratifikavimo, priėmimo ar patvirtinimo metu gal pasilikti teisę netaikyti 7 straipsnio 1 dalies.

7. Romos konvencija buvo pakeista 2008 m. birželio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu (EB) Nr. 593/2008 dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės („Roma I“)³.

Sajungos teisė

8. Reglamento „Roma I“ 9 straipsnyje „Viršesnės privalomos nuostatos“ nustatyta:

„1. Viršesnės privalomos nuostatos yra nuostatos, kurių laikymąsi valstybė laiko itin svarbiu jos viešųjų interesų, pavyzdžiui, politinės, socialinės ar ekonominės sandaros, apsaugai tiek, kad jos taikomos visais atvejais, kuriuos jos apima, neatsižvelgiant į pagal šį reglamentą sutarčiai taikytiną teisę.

2. Jokios šio reglamento nuostatos negali riboti ginčo nagrinėjimo vietos teisės viršesnių privalomų nuostatų taikymo.

3. Valstybės, kurioje turi būti arba buvo vykdomos iš sutarties kylančios prievolės, teisėje numatytos viršesnės privalomos nuostatos, gali būti taikomos tiek, kiek pagal šias viršesnes privalomas nuostatas sutarties vykdymas yra neteisėtas. Sprendžiant, ar taikyti tas nuostatas, turi būti atsižvelgiama į jų pobūdį ir tikslą bei į jų taikymo arba netaikymo pasekmes.“

9. Reglamento „Roma I“ 28 straipsnyje „Taikymas laike“ numatyta:

„Šis reglamentas taikomas sutartims, sudarytoms po 2009 m. gruodžio 17 d.“

Vokietijos teisė

10. *Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch* (EGBGB) (Civilinio kodekso įvadinis įstatymas) 34 straipsnyje, panaikintame 2009 m. gruodžio 17 d., nustatyta:

„Jokia šia poskirsnio nuostata neriboja teisės taikyti Vokietijos teisės normas, kai šios normos yra privalomos, nepaisant sutarčiai taikytinos teisės.“

3 — OL L 177, p. 6; klaidų ištaisymas: OL L 309, 2009, p. 87, toliau – Reglamentas „Roma I“.

11. Atsižvelgiant į Vokietijos teismų praktiką ir doktriną, pagal šią nuostatą trečiosios valstybės viršesnės privalomos nuostatos gali būti taikomos arba į jas bent jau gali būti atsižvelgiama kaip į faktinę aplinkybę, taikant taikytiną teisę, kurioje numatytos neapibrėžtos teisės normos („ausfüllungsbedürftige Rechtsnormen“).

12. Vokietijos Civilinio kodekso (*Bürgerliches Gesetzbuch*, toliau – BGB) 241 straipsnio 2 dalyje nustatyta:

„Atsižvelgiant į prievolinių santykių turinį, šie santykiai gali įpareigoti bet kurią iš šalių atsižvelgti į kitos šalies teises, teisesines vertybes ir interesus.“

Pagrindinė byla

13. Pagrindinėje byloje ieškovas Grigorios Nikiforidis yra mokytojas, dirbantis Vokietijoje, Niurnberge esančioje Graikijos Respublikos valdomoje pagrindinėje mokykloje.

14. 2010 m. pradžioje dėl skolos krizės Graikijos parlamentas priėmė įstatymus Nr. 3833/2010 ir Nr. 3845/2010⁴, kuriais buvo siekiama sumažinti viešąsias išlaidas. Šiais įstatymais buvo sumažintas viešojo sektoriaus darbuotojų, taip pat valstybinėse mokyklose dirbančių mokytojų darbo užmokestis.

15. Remdamasi minėtais įstatymais Graikijos Respublika sumažino G. Nikiforidis darbo užmokestį.

16. G. Nikiforidis kreipėsi į Vokietijos teismus dėl bylos iškėlimo savo darbdaviui Graikijos Respublikai, atstovaujamai Švietimo ir mokslo ministerijos, dėl darbo užmokesčio sumokėjimo už laikotarpį nuo 2010 m. spalio mėn. iki 2012 m. gruodžio mėn.

17. 2012 m. kovo 30 d. sprendimu *Arbeitsgericht Nürnberg* (Niurnbergo darbo teismas) atmetė skundą, nurodęs Graikijos valstybės imunitetą. 2013 m. rugsėjo 25 d. sprendimu *Landesarbeitsgericht Nürnberg* (Niurnbergo antrosios instancijos darbo teismas) panaikino minėtą sprendimą ir priėmė G. Nikiforidis palankų sprendimą. Graikijos Respublika apskundė *Landesarbeitsgericht* sprendimą kasacine tvarka (*Revision*) *Bundesarbeitsgericht* (Vokietijos federalinis darbo teismas).

18. Kasacinėje byloje (*Revision*) *Bundesarbeitsgericht* konstatavo, kad šalis siejantys darbo santykiai yra privatinės teisės reglamentuojami santykiai ir jiems netaikomas Graikijos valstybės imunitetas. Jis taip pat patvirtino Vokietijos teismų jurisdikciją remdamasis 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo⁵ 18 straipsnio 1 dalimi ir 19 straipsnio 2 punkto a papunkčiu.

19. *Bundesarbeitsgericht* taip pat nustatė, kad darbo santykiams taikoma Vokietijos teisė, pagal kurią, norint sumažinti darbo užmokestį, būtinas darbo sutarties pakeitimas (*Änderungsvertrag*) arba pranešimas apie pakeitimą (*Änderungskündigung*). Šiuo atžvilgiu esminę reikšmę bylos baigčiai turi tai, ar prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas šalių darbo santykiams gali taikyti Graikijos įstatymų Nr. 3833/2010 ir Nr. 3845/2010 nuostatas arba kaip nors kitaip pripažinti šių nuostatų taikymą.

4 — Įstatymas Nr. 3833/2010 dėl skubių priemonių valstybės finansų krizei įveikti (Graikijos Respublikos vyriausybės leidinys, I dalis, Nr. 40, 2010 m. kovo 15 d.) ir Įstatymas Nr. 3845/2010 dėl euro zonos valstybių narių ir Tarptautinio valiutos fondo paramos mechanizmo Graikijos ekonomikai taikymo priemonių (Graikijos Respublikos vyriausybės leidinys, I dalis, Nr. 65, 2010 m. gegužės 6 d.).

5 — OL L 12, 2001, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 19 sk., 4 t., p. 42; klaidų ištaisymas: OL L 290, 2014, p. 11; toliau – Reglamentas „Briuselis I“.

Prejudiciniai klausimai ir procesas Teisingumo Teisme

20. Šiomis aplinkybėmis *Bundesarbeitsgericht* nusprendė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui tokius klausimus:

- „1. Ar Reglamentas „Roma I“ pagal jo 28 straipsnio nuostatas taikomas darbo santykiams tik tuomet, kai teisiniai santykiai yra pagrįsti po 2009 m. gruodžio 16 d. sudaryta darbo sutartimi, ar jis taikomas šalims sudarius bet koki vėlesnį susitarimą dėl darbo santykių pakeitimo ar tiesiog pratęsimo?
2. Ar pagal Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį negalimas tik tiesioginis kitos valstybės, kurioje neturi būti arba nebuvo vykdomos iš sutarties kylančios prievolės, viršesnių privalomų nuostatų taikymas, ar ir netiesioginis jų taikymas valstybės, kurios įstatymai taikomi sutarčiai, teisėje?
3. Ar ESS 4 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas lojalus bendradarbiavimo principas turi teisinę reikšmę nacionalinių teismų sprendimui, kaip taikyti kitos valstybės narės viršesnes privalomas nuostatas: tiesiogiai ar netiesiogiai?“

21. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą Teisingumo Teismo kanceliarija gavo 2015 m. kovo 20 d.

22. Rašytines pastabas pateikė Vokietijos vyriausybė, Graikijos vyriausybė, Jungtinės Karalystės vyriausybė ir Europos Komisija. Šios šalys, taip pat G. Nikiforidis, dalyvavo 2016 m. vasario 1 d. surengtame teismo posėdyje.

Analizė

23. Šiuo prašymu priimti prejudicinį sprendimą Vokietijos federalinis darbo teismas kelia kelis klausimus, susijusius su viršesnėmis privalomomis užsienio teisės nuostatomis. Šie klausimai yra žinomi tarptautinėje privatinėje teisėje ir dėl jų, daugiausia doktrinoje, vyksta daug kontroversiškų diskusijų.

24. Sunkumus, susijusius su minėtomis nuostatomis reglamentuojamais klausimais, daugiausia lemia tai, kad jie reglamentuoti kitaip nei Romos konvencijoje, valstybių narių tarptautinėje privatinėje teisėje ir Reglamente „Roma I“.

25. Kitaip nei Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalyje, Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalyje užsienio teisės nuostatos laikomos taikytinomis esant griežtai apibrėžtomis sąlygoms. Šitaip taikomos valstybės, kurioje turi būti arba buvo vykdomos iš sutarties kylančios prievolės, nuostatos. Be to, tokios nuostatos gali būti taikomos tik tiek, kiek pagal jas sutarties vykdymas yra neteisėtas. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusių teismo nuomone, šioje byloje pirmoji sąlyga neįvykdyta. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nieko nenurodė dėl to, ar šioje byloje įvykdyta antroji sąlyga.

26. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodo, kad galimybė atsižvelgti į Graikijos įstatymuose Nr. 3833/2010 ir Nr. 3845/2010 esančias nuostatas dėl darbo užmokesčio sumažinimo nustatant darbo sutarties, kuriai taikoma Vokietijos teisė, šalių prievolės turi esminę reikšmę bylos baigčiai. Jis taip pat pažymi, kad minėtos nuostatos, kurios yra absoliučiai privalomos, o jų laikymasis yra esminis Graikijos ekonominių interesų apsaugos elementas, neabejotinai yra viršesnės privalomos nuostatos, kaip tai suprantama pagal tarptautinę privatinę teisę.

27. Vis dėlto minėtas teismas kelia klausimą, ar Reglamentas „Roma I“ taikomas *ratione temporis* nustatant teisę, taikytiną teisiniams santykiams, atsiradusiems pagal darbo sutartį, sudarytą iki 2009 m. gruodžio 17 d.⁶ (pirmasis prejudicinis klausimas).

28. Toliau prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui kyla klausimas, ar nustačius, kad Reglamentas „Roma I“ taikomas šiai bylai *ratione temporis*, pagal jo 9 straipsnio 3 dalį draudžiama ligšiolinė Vokietijos teismų praktika, grindžiama ne tiesioginiu, o tik netiesioginiu užsienio teisės nuostatų taikymu, taikant sutarčiai taikytiną teisę (antrasis prejudicinis klausimas).

29. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas taip pat kelia klausimą, ar priimant sprendimą dėl kitos valstybės narės viršesnių privalomų nuostatų taikymo, turi reikšmę ESS 4 straipsnio 3 dalyje nustatytas lojalus bendradarbiavimo principas (trečiasis prejudicinis klausimas).

30. Kitoje išvados dalyje šiuos klausimus nagrinėsiu iš eilės.

Reglamento „Roma I“ taikymo sritis „ratione temporis“ (pirmasis prejudicinis klausimas)

31. Keldamas klausimą dėl Reglamento „Roma I“ taikymo srities *ratione temporis* prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia nustatyti, ar šioje byloje, susijusioje su darbo sutartimi, sudaryta iki 2009 m. gruodžio 17 d., reikia taikyti šio reglamento nuostatas, ar vis dėlto nuostatas, galiojusias iki šio reglamento įsigaliojimo.

32. Norėčiau pažymėti, kad teisės aktų leidėjas aiškiai apibrėžė Reglamento „Roma I“ taikymo sritį laiko atžvilgiu jau esamiems teisiniams santykiams, 28 straipsnyje nustatęs, kad šis reglamentas taikomas „sutartims, sudarytoms po 2009 m. gruodžio 17 d.“⁷.

33. Jeigu teisės aktų leidėjas aiškiai reglamentavo taikymą laiko atžvilgiu, negali būti remiamasi bendraisiais principais, ypač principu, pagal kurį nauja taisyklė būtų nedelsiant taikoma ateityje kiliančioms situacijoms, susiklosčiusios galiojant ankstesnei taisyklei, pasekmėms⁸.

34. Nukrypstant nuo minėto bendrojo principo, 28 straipsnyje įtvirtinta nuostata teisinė sistema, taikoma konkrečiai sutarčiai jos sudarymo dieną, „išaldoma“⁹.

35. Siekiant išaiškinti 28 straipsnį, pirmiausia reikia nustatyti, ar, siejant Reglamento „Roma I“ taikymo sritį su sutarties sudarymo faktu, šia nuostata įtvirtinama savarankiška Sąjungos teisės sąvoka „sutarties sudarymas“, ar daroma nuoroda į atitinkamas nacionalines nuostatas.

36. Manau, kad aiškinant 28 straipsnį sistemiskai ir teleologiškai sąvoka „sutarties sudarymas“ tikrai negali būti laikoma savarankiška sąvoka.

37. Iš tiesų Sąjungos teisės aktuose vartojamas sąvokas iš principo reikia aiškinti savarankiškai. Tai taikoma ir Sąjungos tarptautinės privatinės teisės nuostatose vartojamoms sąvokoms¹⁰.

6 — Šio reglamento 28 straipsnyje nustatyta, kad jis taikomas sutartims, sudarytoms po 2009 m. gruodžio 17 d.

7 — Panašios nuostatos įtvirtintos Romos konvencijos 17 straipsnyje.

8 — Žr. sprendimus *Licata / Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas* (270/84, EU:C:1986:304, 31 punktą), *Pokrzeptowicz-Meyer* (C-162/00, EU:C:2002:57, 50 punktą) ir *Bruno ir kt.* (C-395/08 ir C-396/08, EU:C:2010:329, 53 punktą).

9 — Pagal tiesioginio veikimo principą naujosios nuostatos būtų taikomos iš tokios sutarties ateityje kiliančioms teisinėms pasekmėms. Žr. Sprendimą *Pokrzeptowicz-Meyer* (C-162/00, EU:C:2002:57, 52 punktą).

10 — Žr. M. E. Ancel „Le Règlement Rome I à l'épreuve du temps“, *La justice civile européenne en marche*, M. Douchy Oudot, E. Guinchard, *Dalloz* 2012, p. 60.

38. Vis dėlto, mano įsitikinimu, šis principas netaikomas sąvokos „sutarties sudarymas“ aiškinimui pagal Reglamento „Roma I“ 28 straipsnį.

39. Kaip teisingai pažymi Jungtinės Karalystės vyriausybė ir Komisija, pagal Reglamento „Roma I“ 10 straipsnį sutarties egzistavimas ir galiojimas nustatomas pagal teisę, kuri būtų jai taikytina pagal šį reglamentą, jei sutartis galiotų.

40. Manau, kad, nustatant sutarties sudarymo momentą, kad būtų taikomas reglamento 28 straipsnis, reikia taikyti teisės nuostatas, kurios būtų taikomos šiai sutarčiai pagal reglamentą¹¹.

41. Tai pirmiausia grindžiama praktiniais sumetimais. Sutarties sudarymas yra veiksmas, neatsiejamas nuo teisinės sistemos, kuri taikoma šiai sutarčiai. Sąjungos teisėje nėra jokių nuostatų, kuriomis būtų reglamentuojamas sutarties sudarymo klausimas¹². Todėl būtų sunku suformuluoti savarankišką sutarties sudarymo sampratą.

42. Net jei tokia samprata ir būtų suformuluota, jos taikymas keltų didelių praktinių sunkumų. Nebūtų aišku, kaip elgtis, jeigu pagal savarankišką sampratą sutartis būtų sudaryta, o pagal sutarčiai taikytiną teisę ji nebūtų laikoma sudaryta. Panašių abejonių kiltų, jeigu būtų atvirkštinė situacija.

43. Teoriškai galima būtų įsivaizduoti šio klausimo sprendimą, kai reikėtų remtis savarankiška sąvokos „sutarties sudarymo momentas“ samprata, tik nustačius, kad sutartis tikrai buvo sudaryta pagal jai taikytiną teisę. Vis dėlto, mano nuomone, toks sprendimas taip pat būtų pernelyg sudėtingas ir nepraktiškas. Sutarties sudarymo momento negalima vertinti atsiejant nuo taikytinos teisės, pagal kurią nustatoma, kokio pobūdžio teisės subjektų elgesys lemia faktinį sutarties sudarymą.

44. Mano siūlomą sprendimą taip pat patvirtina teleologinis požiūris. Derindamas kolizines normas, Sąjungos teisės aktų leidėjas siekė, be kita ko, padidinti teisinį saugumą nustatant taikytiną teisę¹³. Jeigu sąvoka „sutarties sudarymas“ pagal 28 straipsnį būtų suprantama savarankiškai, atsiejant nuo taikytinos teisės, kuria reglamentuojami kiti aspektai, susiję su sutarties sudarymu ir galiojimu, toks sprendimas neabejotinai sumažintų teisės nuspėjamumą.

45. Taigi man nekyla abejonių, kad sutarties sudarymo momentą, kaip tai suprantama pagal Reglamento „Roma I“ 28 straipsnį, reikia vertinti pagal *legis causae*.

46. Šioje byloje abejonę, ar bylos šalių darbo sutartis buvo sudaryta po 2009 m. gruodžio 17 d., t. y. ar sutartiniai santykiai patenka į Reglamento „Roma I“ taikymo sritį, reikia išsklaidyti remiantis konkrečiais sutarčiai taikytina teise. Kaip matyti iš prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo išvadų, šioje byloje tai yra Vokietijos teisė.

47. Pagal Vokietijos teisę taip pat sprendžiama, ar nuo 2009 m. gruodžio 17 d. buvo padarytas toks bylos šalių sudarytos darbo sutarties pakeitimas, kurį galima pripažinti naujos sutarties sudarymu. Tuomet šiai sutarčiai būtų taikomos Reglamente „Roma I“ esančios kolizinės normos¹⁴.

11 — Žr. G. P. Calliess, H. Hofmann „Article 28, Application in Time“, *Rome Regulations*, G. P. Calliess, 2-asis leid., Wolters Kluwer, 2015, p. 438.

12 — Šiomis aplinkybėmis reikia nurodyti akademinės bendruomenės atliekamo darbo, susijusio su Europos privatine teise, rezultatus. Sutarties sudarymo klausimai susiję, pavyzdžiui, su projekto „Principles of the Existing EC Contract Law (Acquis Principles)“, žr. *Research Group on the Existing EC Private Law (Acquis Group), Principles of the Existing EC Contract Law (Acquis Principles), Contract II – General Provisions, Delivery of Goods, Package Travel and Payment Services*, Sellier, Miunchenas, 2009, p. 181–221, 4:101–4:110 straipsniais. Sutarties sąvoka buvo apibrėžta projekto „Draft Common Frame of Reference“, žr. C. Von Bar, E. Clive, H. Schulte Nölke (red.) „Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) – Outline Edition“ [*prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on Existing EC Private Law (Acquis Group)*], Sellier, Miunchenas, 2009, p. 181, Antroji knyga, II-1:101 straipsnyje.

13 — Žr. Reglamento „Roma I“ 6 konstatuojamąją dalį.

14 — Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės vyriausybė pažymi, jog Anglijos teisėje nustatyta, kad darbo sutartis laikoma toliau galiojančia, tačiau teismų praktikoje leidžiama pripažinti tokios sutarties novaciją, jeigu darbdavys vienašališkai iš esmės pakeičia sutarties sąlygas.

48. Atsižvelgiant į prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nutartyje nurodytas aplinkybes, tai atrodo mažai tikėtina. Šalių darbo santykiai prasidėjo 1996 m. rugsėjo 16 d., o nuo 2009 m. gruodžio 17 d. iki ginčijamo vienašalio darbo užmokesčio sumažinimo darbo sutartis nebuvo keičiama.

49. Vis dėlto norėčiau pažymėti, kad mano siūlomas sprendimas gali kelti abejonių atsižvelgiant į ilgalaikius sutartinius teisinius santykius. Tai bent jau taikoma tokioms sutartims, kokia yra nuomos sutartis, arba pagrindinėje byloje nagrinėjamai darbo sutarčiai. Tokio pobūdžio teisiniai santykiai gali trukti net keliasdešimt metų. Ar tikrai Sąjungos teisės aktų leidėjas norėjo, kad tokio pobūdžio teisiniams santykiams būtų taikomos anksčiau galiojusios kolizinės normos, net ir praėjus tiek daug metų nuo Reglamento „Roma I“ įsigaliojimo?

50. Kolizinis reglamentavimas, pagal kurį esamoms sutartims naujos nuostatos netaikomos ir joms toliau galioja ankstesnė teisė, yra palyginti dažnas privatinėje teisėje, be to, jis analizuojamas doktrinoje, visų pirma atsižvelgiant į jo pasekmes ilgalaikiams įsipareigojimams. Lenkijos tuometinės privatinės teisės doktrinoje, suformuluotoje remiantis 1964 m. Įstatymu – Civilinio kodekso įtvirtinimo nuostatomis (*Przepisy wprowadzające kodeks cywilny*)¹⁵, buvo teigiama, kad toks sprendimas negali būti taikomas mechaniškai, visų pirma jis neturėtų būti taikomas ilgalaikiams įsipareigojimams¹⁶. Atsižvelgiant į šiuolaikinėje Lenkijos doktrinoje vyraujančią nuomonę, jeigu yra ilgalaikiai prievoliniai santykiai, t. y. tokie, kuriems esant prievolė vykdoma nuolat arba periodiškai, pirmenybė turi būti teikiama naujo teisės akto taikymui. Laikantis tokio požiūrio galima išvengti pernelyg ilgą laiką trunkančio daugelio teisinių santykių reglamentavimo taikant skirtingas teisės normų sistemas¹⁷.

51. Atrodo, kad, atsižvelgiant į vienareikšmę Reglamento „Roma I“ 28 straipsnio formuluotę, negalima teigti, jog šis reglamentas būtina turi būti taikomas ilgalaikiams sutartiniams teisiniams santykiams, jeigu jie atsirado iki 2009 m. gruodžio 17 d. Pripažinti, kad tokiems santykiams taikomas Reglamentas „Roma I“, būtų galima tik tuo atveju, jeigu po tos dienos padaryti sutarties pakeitimai pagal taikytiną teisę galėtų būti laikomi naujos sutarties sudarymu. Nustatyti, ar šioje byloje taip yra, turi prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.

52. Atsižvelgdamas į pateiktus argumentus, manau, kad sutarties sudarymo momentą, kaip tai suprantama pagal Reglamentą „Roma I“, reikia nustatyti pagal teisę, kuri būtų taikytina konkrečiai sutarčiai, jeigu šis reglamentas būtų taikomas.

Teisingumo Teismo jurisdikcija aiškinti Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalį ir 22 straipsnio 1 punkto a papunktį

53. Jeigu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nustatytų, kad nagrinėjama sutartis nepatenka į Reglamento „Roma I“ taikymo sritį, jai būtų taikoma Romos konvencijoje nustatyta kolizinių normų sistema¹⁸.

54. Taigi reikėtų nustatyti, ar, siekdamas pateikti naudingą atsakymą prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui, Teisingumo Teismas turėtų aiškinti Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalį, kurioje buvo reglamentuojamas viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų taikymo klausimas, prieš pakeičiant šią konvenciją Reglamentu „Roma I“.

15 — 1964 m. balandžio 23 d. Įstatymas. *Przepisy wprowadzające kodeks cywilny* (1964 m. *Dziennik Ustaw*, Nr. 16, 94 pozicija).

16 — Žr. J. Gwiazdomorski „Międzyczasowe prawo prywatne“, *Nowe Prawo*, 1962, Nr. 6–7, p. 761.

17 — Žr. T. Pietrzykowski „Obowiązanie i stosowanie prawa cywilnego w czasie“, „System prawa prywatnego“, 1 t., *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Varšuva, C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN 2012, p. 769.

18 — Pagal Romos konvencijos 17 straipsnį ši konvencija taikoma sutartims, sudarytoms po to, kai ši Konvencija įsigalioja konkrečiai valstybei narei, taigi Vokietijos atveju – po 1991 m. balandžio 1 d. Iš prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nutarties matyti, kad teisiniai santykiai, kurie yra šios bylos dalykas, atsirado 1996 m.

55. Nors Romos konvencija nėra Sąjungos teisės aktas, pagal šios konvencijos 1 protokolo 1 straipsnį ir 2 straipsnio a punktą Teisingumo Teismas turi jurisdikciją aiškinti šią konvenciją, be kita ko, remdamasis vieno iš aukščiausių federalinių Vokietijos teismų prašymu.

56. Kadangi pagal minėtą protokolą Teisingumo Teismas turi jurisdikciją aiškinti Romos konvenciją pagal *Bundesarbeitsgericht* prašymą, mano nuomone, jis taip pat turi jurisdikciją aiškinti konvencijos nuostatas pagal šį prašymą priimti prejudicinį sprendimą, susijusį su Reglamentu „Roma I“. Teisingumo Teismas savo praktikoje aiškiai suteikia sau teisę išplėsti prejudicinio klausimo aprėptį, kad pateiktų naudingą atsakymą prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui, jeigu tik nepakeičiama prejudicinio klausimo esmė¹⁹. Šioje byloje atsižvelgimas į Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalies aiškinimą nepakeistų antrojo prejudicinio klausimo, susijusio su Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalimi, esmės, nes šiomis nuostatomis reglamentuojamas tas pats klausimas.

57. Vis dėlto pirmiausia reikia pažymėti, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, turėdamas omenyje abejones dėl Reglamento „Roma I“ taikymo srities *ratione temporis*, nekelia Romos konvencijos išaiškinimo klausimo. Jeigu nebūtų taikomas Reglamentas „Roma I“, tuomet viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų taikymo klausimą reikėtų išspręsti, kaip, beje, pažymi ir pats prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, remiantis nacionaline tarptautine private teise.

58. Vokietijos Respublika pasiliko teisę pagal Romos konvencijos 22 straipsnio 1 dalies a punktą netaikyti 7 straipsnio 1 dalies. Kaip savo rašytinėse pastabose teisingai pažymi Vokietijos vyriausybė, atsižvelgiant į minėtą išlygą, Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalis negali būti taikoma Vokietijos teismo nagrinėjamoje pagrindinėje byloje.

59. Tiesa, kaip per teismo posėdį pažymėjo Komisija, galima kelti klausimą, ar vien tai, kad Vokietija padarė išlygą, kaip tai suprantama pagal Romos konvencijos 22 straipsnio 1 dalies a punktą, reiškia, kad nebegalima toliau taikyti Vokietijos teismų praktikos, pagal kurią, remiantis nacionaline tarptautine private teise, leidžiama netiesiogiai atsižvelgti į viršesnes privalomas užsienio teisės nuostatas.

60. Vis dėlto, norint atsakyti į šį klausimą, reikėtų išaiškinti minėtos konvencijos 22 straipsnio 1 dalies a punktą. Taigi reikėtų nustatyti, kokia yra pagal šią nuostatą padarytos išlygos dėl 7 straipsnio 1 dalies netaikymo taikymo sritis. Manau, Teisingumo Teismas neturėtų nagrinėti šio klausimo, nes išplėtus prejudicinius klausimus ir įtraukus Romos konvencijos 22 straipsnio 1 dalies a punkto aiškinimą pasikeistų šio prašymo priimti prejudicinį sprendimą esmė. Nepaisant to, prieš pateikdamas tolesnius argumentus norėčiau pažymėti, kad mano siūlomas atsakymas į antrąjį prejudicinį klausimą taip pat gali padėti išsklaidyti abejones, į kurias dėmesį atkreipė Komisija.

61. Atsižvelgdamas į tai, kas nurodyta, manau, kad šioje byloje Teisingumo Teismas neturi aiškinti Romos konvencijos 22 straipsnio 1 dalies a punkto dėl jos 7 straipsnio 1 dalies netaikymo.

19 — Teisingumo Teismo praktikoje, susijusioje su prejudicine jurisdikcija, įgyvendinama pagal SESV 267 straipsnį ir valstybių narių sudarytų konvencijų protokolus, apibrėžiamos tam tikros prašymo priimti prejudicinį sprendimą keitimo ribos. Teisingumo Teismo savo iniciatyva atliktas prejudicinio klausimo pakeitimas negali pakeisti šio klausimo esmės, nes taip būtų pažeista suinteresuotųjų asmenų teisė pateikti pastabas. Žr. sprendimus *Phytheron International* (C-352/95, EU:C:1997:170, 14 punktas) ir *Leathertex* (C-420/97, EU:C:1999:483, 22 punktas).

Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalies aiškinimas (antrasis prejudicinis klausimas)

Ižanginės pastabos

62. Antrasis Teisingumo Teismui šioje byloje pateiktas klausimas susijęs su Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalies išaiškinimu. Šia nuostata reglamentuojamas trečiosios valstybės viršesnių privalomų teisės nuostatų taikymo klausimas. Taigi tai yra nuostatos, kurios nėra nei sutarčiai taikytinos teisės (*lex causae*), nei teismo, kuriame nagrinėjama byla, vietos teisės (*lex fori*) nuostatos.

63. Iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą turinio galima spręsti, kad atsakymas į šį klausimą turės reikšmę prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui tik tuo atveju, jeigu, remdamasis atsakyme į pirmąjį klausimą apibrėžtais kriterijais, minėtas teismas nustatys, kad pagrindinėje byloje *rationae temporis* taikytinas Reglamentas „Roma I“.

64. Vis dėlto atrodo, kad šio klausimo kontekstas yra platesnis, ir tam, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas galėtų priimti sprendimą nagrinėjamoje byloje, jį naudinga nagrinėti taip pat atsižvelgiant į teisę, galiojusią prieš įsigaliojant minėtam reglamentui.

Viršesnių privalomų nuostatų sąvoka

65. Viršesnių privalomų nuostatų sąvoka egzistuoja daugelio valstybių tarptautinės privatinės teisės doktrinoje ir teismų praktikoje²⁰. Tai yra nuostatos, kuriomis siekiama konkrečių tam tikros valstybės interesų ir kurios dėl savo tikslo taikomos neatsižvelgiant į tai, kokia teisė taikytina nagrinėjamam teisiniam santykiui. Kitaip tariant, tokios nuostatos pačios apibrėžia savo taikymo sritį, kuri negali būti apribota net ir tuomet, kai pagal kolizines normas nagrinėjamam teisiniam santykiui įvertinti taikytina kita teisė.

66. Tokio pobūdžio nuostatos atsirado dėl didėjančio valstybių kišimosi į privatinės teisės santykius. Vien užsienio teisės taikymas kai kuriems teisiniams santykiams pasirodė nepriimtinas konkrečios valstybės politinių, socialinių ir ekonominių interesų įgyvendinimo požiūriu. Valstybės siekia kuo plačiau įgyvendinti savo interesus, kurie yra saugomi minėtomis nuostatomis, nesvarbu, kokia teisė pagal kolizines normas taikytina nagrinėjamam teisiniam santykiui. Šį reiškinį teisininkai pastebėjo ir aprašė jau praėjusio amžiaus viduryje²¹.

67. Į viršesnių privalomų nuostatų klausimą buvo atsižvelgta Romos konvencijos, kurią sudarė tuometinės Europos Ekonominės Bendrijos valstybės, 7 straipsnio 1 dalyje. Toje nuostatoje, kuri tuo metu buvo labai novatoriška, buvo suformuluota, kaip doktrinoje ir teismų praktikoje suprasti viršesnes privalomas nuostatas, ir ne tik Europos valstybėse. Viršesnių privalomų nuostatų klausimas, nors ir skirtingai, reglamentuojamas daugumoje šiuolaikinių konkrečių valstybių tarptautinės privatinės teisės kodifikavimo sistemų²².

20 — Šioje išvadoje, kuri parengta lenkų kalba, daugiausia vartoju sąvoką „viršesnės privalomos nuostatos“ (lenkų k. „przepisy wymuszające swoje zastosowanie“). Kartais ši sąvoka vartojama pakaitomis su sąvoka „imperatyvios nuostatos“. Vis dėlto pagal pastarąją reikšmę sąvokos „imperatyvios nuostatos“ negalima painioti su nuostatų, nuo kurių negali būti nukrypstama sutartyje, sąvoka (pvz., vartojama Reglamento „Roma I“ 3 straipsnio 3 dalyje).

21 — Labai svarbus indėlis šiuo klausimu priklauso P. Franceskakis, kuris pavartojo terminą „lois d'application immédiate“: Quelques précisions sur les „lois d'application immédiate“ et leurs rapports avec les règles de conflits de lois“, R.C.D.I.P 1966, p. 1 ir paskesni.

22 — Pavyzdžiui, 2011 m. Lenkijos tarptautinės privatinės teisės įstatymo 8 straipsnis, 2000 m. Lietuvos civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalis, 2004 m. Belgijos tarptautinės privatinės teisės įstatymo 20 straipsnis, 1995 m. Italijos tarptautinės privatinės teisės įstatymo 17 straipsnis, 1992 m. Nyderlandų civilinio kodekso 10 knygos 7 straipsnis, 2012 m. Čekijos tarptautinės privatinės teisės įstatymo 3 ir 25 straipsniai. Iš Sąjungai nepriklausančių valstybių pirmiausia reikėtų nurodyti 1987 m. Šveicarijos tarptautinės privatinės teisės įstatymo 18 ir 19 straipsnius.

Viršesnės privalomos nuostatos ir viešoji tvarka

68. Atidžiau pažvelgus į viršesnių privalomų nuostatų genezę, ji rodo labai glaudų jų ryšį su viešosios tvarkos apsaugos idėja. Šiuo atžvilgiu pakanka nurodyti Friedrich von Savigny išvadą, kad valstybės viešoji tvarka, neatsižvelgiant į bendrą viešosios tvarkos sąlygą, kuria ištaisomos konkrečios taikytinos teisės taikymo pasekmės, taip pat yra saugoma konkrečiomis „griežtai pozityvaus, imperatyvaus pobūdžio normomis“ (*Gesetze von streng positiver, zwingender Natur*)²³. Viršesnių privalomų nuostatų ir viešosios tvarkos ryšį rodo Reglamento „Roma I“ 37 konstatuojamoji dalis, kurioje nurodyta: „atsižvelgiant į viešuosius interesus, valstybių narių teismams galima suteikti galimybę išskirtinėmis aplinkybėmis taikyti išimtis, pagrįstas *viešąja tvarka ir viršesnėmis privalomomis nuostatomis*“ (išskirta mano).

69. Nors abiejų rūšių teisės aktai paremti viešosios tvarkos apsauga, jų poveikis nėra vienodas. Viešosios tvarkos išlyga, įtvirtinta ir Reglamento „Roma I“ 21 straipsnyje, grindžiama užsienio teisės netaikymo idėja, jeigu dėl to būtų akivaizdžiai pažeista teismo vietos valstybės viešoji tvarka. Taigi ja siekiama pašalinti kai kurias viešosios tvarkos apsaugos būtinybės požiūriu nepageidautinas užsienio teisės taikymo pasekmes.

70. Viršesnėmis privalomomis nuostatomis viešoji tvarka saugoma kitaip. Jos tiesiogiai veikia konkretų teisinį santykį. Jos formuoja šio teisinio santykio turinį, neatsižvelgiant į užsienio teisėje, kuri taikytina šiam teisiniui santykiui, numatytą reglamentavimą.

Viršesnės privalomos nuostatos Sąjungos teisėje

71. Sąjungos teisės aktų leidėjas Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 1 dalyje viršesnes privalomas nuostatas apibrėžė kaip nuostatas, kurių „laikymąsi valstybė laiko itin svarbiu jos viešųjų interesų, pavyzdžiui, politinės, socialinės ar ekonominės sandaros, apsaugai tiek, kad jos taikomos visais atvejais, kuriuos jos apima, neatsižvelgiant į pagal šį reglamentą sutarčiai taikytiną teisę“. Ši apibrėžtis paremta formuluote, Teisingumo Teismas pavartota Sprendime *Arblade ir kt.*, kuriame Teisingumo Teismas nagrinėjo Belgijos darbo teisės nuostatas, pagal Belgijos teisę laikytas „lois de police et de sûreté“²⁴.

72. Kaip minėta šioje išvadoje, viršesnės privalomos nuostatos nustato savo pačių taikymo sritį, neatsižvelgiant į tai, kokia teisė taikytina nagrinėjamam teisiniui santykiui. Reikėtų pažymėti, kad dažniausiai tokių nuostatų taikymo sritis nėra aiški tiesiai iš jų turinio. Dėl jų taikymo kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia konkrečią bylą nagrinėjantis teismas. Priimdamas sprendimą dėl jų taikymo teismas turi įvertinti *konkrečias faktines aplinkybes* ir kartu šios nuostatos pagrindus ir tikslus. Būtent teismas turi atsakyti į klausimą, ar tikrai teisės aktų leidėjas, kuris įtvirtino tokią nuostatą, ketino suteikti šiai nuostatai *viršesnės privalomos nuostatos* pobūdį. Ar tikrai valstybės, kuri įtvirtino tokią nuostatą, politiniai, socialiniai ir ekonominiai interesai reikalauja, kad ši nuostata būtų taikoma nagrinėjamam teisiniui santykiui, nors kolizinės normos, taikytinos šiam teisiniui santykiui, nurodo kitos valstybės teisę?

73. Būtent dėl to neįmanoma sudaryti *a priori* privilegijuotų nuostatų sąrašo. Sąjungos teisės aktų leidėjas ir teisės doktrina gali tik apibūdinti patį „viršesnių privalomų nuostatų“ reiškinį, o sprendimą dėl konkrečios nuostatos „privalomumo“ pripažinimo turi priimti konkrečią bylą nagrinėjantis teismas.

23 — Žr. F. C. von Savigny „System des heutigen Römischen Rechts“. Achter Band, Berlynas 1849, 36 I 276.

24 — Žr. Sprendimą *Arblade ir kt.* (C-369/96 ir C-376/96, EU:C:1999:575, 30 punktas). Plg. žr. A. Nuyts „Les lois de police et dispositions impératives dans le Règlement Rome I“, *Revue de droit commercial belge*, Nr. 6, 2009.

74. Mano nuomone, teismo atliekama analizė yra funkcinio pobūdžio. Teismas vertina, ar konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis norint priimti teisingą sprendimą reikia atsižvelgti į tinkamus ir pagrįstus valstybės, kurios teisė nėra taikytina konkrečiam teisiniam santykiui, interesus. Taigi galima teigti, kad pati viršesnių privalomų nuostatų koncepcija *suteikia teismui galimybę* priimti sprendimą, kuris būtų teisingas ir kuriuo kartu būtų atsižvelgta į būtinybę palyginti konkuruojančius atitinkamų valstybių interesus.

Viršesnių privalomų nuostatų kilmė

75. Daugumoje atskirų valstybių kolizinių normų viršesnių privalomų nuostatų taikymo galimumas ir taikymo sąlygos priklauso nuo to, kokia valstybė jas nustatė.

76. Jeigu tokios nuostatos įtvirtintos valstybės, kuri reglamentuoja konkretų teisinį santykį (*lex causae*), teisėje, tuomet jų taikymo galimybės klausimas iš viso nekyla. Šiuo atžvilgiu neturi reikšmės, ar sutampa *lex causae* ir bylą nagrinėjančio teismo vietos teisė (*lex fori*). Tokios nuostatos ir taip įeina į teisinę sistemą, kuria remiantis reikia priimti sprendimą.

77. Tokių nuostatų taikymo galimumo klausimas yra mažiau kontroversiškas, jeigu šias nuostatas nustato valstybė, kurios teismai nagrinėja konkrečią bylą (*lex fori*), o nagrinėjamam teisiniam santykiui taikytina kitos valstybės teisė. Šis klausimas reglamentuotas ir Romos konvencijos 7 straipsnio 2 dalyje arba Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 2 dalyje. Tuomet daroma teisinga prielaida, kad konkrečios valstybės teismams tenka ypatinga atsakomybė už šios valstybės politinių, socialinių ir ekonominių interesų apsaugą. Be to, šiems teismams lengviausia apibrėžti šių interesų apsaugos ribas ir įvertinti šia nuostata numatytus pagrindus ir tikslus.

78. Aišku, kontroversiškiausias yra *Bundesarbeitsgericht* antrojo prejudicinio klausimo dalyką šioje byloje sudarantis klausimas, t. y. trečiosios valstybės viršesnių privalomų nuostatų taikymo klausimas. Šis klausimas, visų pirma priėmus Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalį, buvo daug analizuojamas doktrinoje beveik visose valstybėse narėse. Man net susidaro įspūdis, kad doktrinos susidomėjimas šiuo klausimu buvo neproporcingai didelis, atsižvelgiant į labai nedidelę praktinę jo reikšmę.

79. Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalis jos priėmimo metu buvo labai novatoriška nuostata²⁵. Viena vertus, ja, kaip įkvėpimo šaltiniu, rėmėsi nemažai nacionalinės teisės aktų leidėjų, ir ne tik valstybėse narėse. Kita vertus, ji sukėlė daug diskusijų. Be kita ko, buvo teigiama, kad taikant trečiosios valstybės viršesnes privalomas nuostatas teisę taikantiems subjektams pripažįstama pernelyg plati diskrecija. Buvo nurodoma, kad atliekamas interesų, kylančių iš *legis causae*, *legis fori* ir trečiosios valstybės teisės nulemtų nuostatų, suderinimas yra labai sunki užduotis dar ir todėl, kad viršesnių privalomų nuostatų taikymo sąlygos pagal Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalį yra nekonkrečios. Dėl to nukenčia kapitalo judėjimo saugumas ir sprendimų nuspėjamumo principas. Todėl Romos konvencijos 22 straipsnio 1 dalies a punkte šios konvencijos šalimis esančioms valstybėms buvo numatyta galimybė daryti išlygas dėl 7 straipsnio 1 dalies netaikymo. Šia išlyga pasinaudojo Airija, Vokietija, Lietuva, Liuksemburgas, Portugalija, Slovėnija ir Jungtinė Karalystė.

80. 7 straipsnio 1 dalies šalininkai pirmiausia teigė, kad, pripažinus kai kurių imperatyvių trečiosios valstybės nuostatų taikymą, atsiranda galimybė priimti teisingą sprendimą, kuriuo būtų atsižvelgta į teisėtus kitos valstybės interesus²⁶. Taip galima panaikinti galimas teismo sprendimo pripažinimo arba vykdymo kitoje valstybėje kliūtis. Galimybė atsižvelgti į trečiosios valstybės viršesnes privalomas nuostatas padidina tarptautinį teismo sprendimų suderinamumą, nes neatsižvelgiant į tai, kurios

25 — Dėl Romos konvencijos rengimo darbų žr. W. Popiołek „Konwencja EWG o prawie właściwym dla zobowiązań“ *Państwo i Prawo*, Nr. 9/1982, p. 105–115; B. Fuchs „Statut kontraktowy a przepisy wymuszające swoje zastosowanie“, *Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego*, Katowicai, 2003, p. 126 ir paskesni.

26 — M. Wojewoda „Mandatory Rules in Private International Law“, *Maastricht Journal of European and Comparative Law* (7) 2000, Nr. 2, p. 212.

valstybės teismai nagrinėja bylą, sukuriama priemonė, leidžianti priimti vieną sprendimą²⁷. Šitaip apribojamas *forum shopping* reiškinys. Galiausiai galimybė atsižvelgti į trečiosios valstybės viršesnes privalomas nuostatas skatina tarptautinį bendradarbiavimą ir solidarumą, o tai, atsižvelgiant į valstybių tarpusavio priklausomybę, yra būtina²⁸.

Trečiosios valstybės viršesnės privalomos nuostatos Reglamente „Roma I“

– Pradinės pastabos

81. Kontroversiški klausimai, susiję su Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalimi, buvo matyti per Reglamento „Roma I“ teisėkūros procesą²⁹. Dėl nuostatos, susijusios su galimybe atsižvelgti į viršesnes privalomas užsienio teisės nuostatas, buvo diskutuojama Taryboje³⁰. Galiausiai buvo nuspręsta šią nuostatą suformuluoti taip, kad ji leistų manyti, jog galimybė atsižvelgti į viršesnes privalomas trečiosios valstybės nuostatas yra ribota, atsižvelgiant į Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalį.

82. Esminiai apribojimai susiję su dviem klausimais. Pirma, galima pripažinti valstybės, kurioje *turi būti arba buvo vykdomos iš sutarties kylančios prievolės*, teisės nuostatų *taikymą*. Antra, tai leidžiama tik tiek, kiek *pagal šias viršesnes privalomas nuostatas sutarties vykdymas yra neteisėtas*.

83. Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalis gali kelti ir kitų aiškinimo abejonių. Jos susijusios bent jau su tuo, kiek pagal Sąjungos teisę gali būti draudžiama taikyti konkrečias viršesnes privalomas nuostatas, apriboti jų taikymą arba jį nurodyti. Nereikia pamiršti, kad, skirtingai nuo Romos konvencijos 7 straipsnio, 9 straipsnio 1 dalyje pateikiama viršesnių privalomų nuostatų sąvokos apibrėžtis, ir tai negali neturėti įtakos Teisingumo Teismo jurisdikcijai. Be to, nėra aišku, kokių pasekmių sukelia tai, kad, kalbant apie teismo vietos valstybės viršesnes privalomas nuostatas, 9 straipsnio 2 dalyje reglamentuojamas jų *taikymas*, o kalbant apie trečiosios valstybės viršesnes privalomas nuostatas, 9 straipsnio 3 dalyje reglamentuojamas jų *veikimo* pripažinimas. Kadangi šie klausimai nėra šios bylos dalykas, jų nenagrinėsiu.

84. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismo antrajame klausime išreikšta abejonė iš esmės susijusi su vienu aspektu. Reikia išsiaiškinti, ar teismas, jeigu nėra įvykdytos 9 straipsnio 3 dalies sąlygos, gali netiesiogiai atsižvelgti į trečiosios valstybės nuostatas, t. y. konkrečiomis šios bylos aplinkybėmis – į Graikijos nuostatas. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas paaikškina manantis, kad pagrindinėje byloje ginčijama sutartinė prievolė vykdoma ne Graikijoje, o Vokietijoje.

85. Galėčiau iš karto nagrinėti šį aspektą, tačiau, norint atsakyti į prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismo klausimą, jį reikėtų išnagrinėti atsižvelgiant į platesnį kontekstą.

27 — A. Bonomi „Le regime des règles impératives et des lois de police dans le Règlement „Rome I“, sur la loi applicable aux contrats“, A. Bonomi, E. Cashin Ritaine (red.), *Publication de l'Institut Suisse de droit comparé*, Schulthess, 2008, p. 235.

28 — Žr. M. A. Zachariasiewicz „Przepisy wymuszające swoje zastosowanie, *System prawa prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Varšuva, C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, 2014, p. 455.

29 — Šios kontroversijos niekaip nepasitvirtino praktiškai taikant 7 straipsnio 1 dalį valstybėse, kurios nepadarė išlygos pagal Romos konvencijos 22 straipsnio 1 dalį – plg. M. A. Zachariasiewicz „Rozwój nauki prawa prywatnego międzynarodowego“, *System prawa prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Varšuva, C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, 2014, p. 81.

30 — Šiuo klausimu žr. M. Hellner „Third Country Overriding Mandatory Rules in the Rome I Regulation: Old Wine in New Bottles?“, *Journal of Private International Law*, December 2009, p. 451–454; M. McParland „Article 9(3) of the Rome I Regulation: third Country Overriding Mandatory Rules“, *The Rome I Regulation on the Law applicable to contractual obligations*, Oxford University Press, 2015, p. 697–705.

– Galimybės taikyti trečiosios valstybės viršesnes privalomas nuostatas apribojimas atsižvelgiant į Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį

86. Šioje byloje pateiktose pastabose Vokietijos vyriausybė, Jungtinės Karalystės vyriausybė, taip pat Komisija siūlo siaurai aiškinti sąlygas, nuo kurių priklauso galimybė remtis Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalimi. Jų nuomone, galimybė atsižvelgti į šio pobūdžio trečiosios valstybės nuostatas šiuo metu yra smarkiai apribota, palyginti su Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalimi. Tai pirmiausia pasakytina apie apribojimus, kuriuos priminiau šios išvados 82 punkte. Tokios pozicijos pripažinimas reikštų, kad, pirma, galimybė taikyti teismo vietos valstybės viršesnes privalomas nuostatas yra beveik neribota, antra, į tokias trečiosios valstybės nuostatas būtų galima atsižvelgti tik griežtai apibrėžtais atvejais.

87. Mano nuomone, toks sprendimas neatitinka nei Reglamento „Roma I“ tikslo, nei funkcijos, kurią turi atlikti galimybė atsižvelgti į viršesnes privalomas nuostatas.

88. Pirma, kaip nurodžiau³¹, analizė, atliekama prieš priimant sprendimą, ar konkrečioje byloje reikia atsižvelgti į konkrečią viršesnę privalomą nuostatą, yra funkcinio pobūdžio. Tokį sprendimą priimančias teismas vertina konkrečios nuostatos pagrindus ir tikslus, taip pat – kokių pasekmių ši nuostata gali sukelti nagrinėjamam teisiniui santykiui. Tai gali padėti priimti tinkamą sprendimą, kuriuo atsižvelgiama į teisėtą kitos valstybės interesą. Daugeliu atvejų tai irgi gali būti kitos valstybės narės interesas. Sunku nepastebėti, kad tokia galimybė skatina plačiai suprantamą valstybių narių tarpusavio pasitikėjimą³². Taip pat negalima atmesti, kad kai kuriais atvejais atsižvelgti į viršesnę privalomą trečiosios valstybės nuostatą bus suinteresuota valstybė, kurios teismas nagrinėja bylą³³. Ši valstybė gali būti teisėtai suinteresuota tuo, kad ir kitų valstybių teismai atsižvelgtų į jos imperatyvias nuostatas.

89. Antra, įtvirtinus tokį skirtingą teismo vietos valstybės viršesnių privalomų nuostatų ir trečiosios valstybės viršesnių privalomų nuostatų vertinimą būtų skatinamas *forum shopping* reiškiny. Jeigu ieškovas turi galimybę pasirinkti, kurioje valstybėje pareikšti ieškinį, taip jis gali nulemti, ar bus atsižvelgiama į konkrečias viršesnes privalomas nuostatas. Net ir pagrindinėje byloje galima įsivaizduoti, kad jeigu byla dėl to paties ginčo dalyko būtų nagrinėjama Graikijos teisme, šis teismas neabejotinai taikytų savo viršesnes privalomas nuostatas, remdamasis Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 2 dalimi.

90. Galiausiai, trečia, manęs neįtikina argumentai, kad atsižvelgimu į trečiosios valstybės viršesnes privalomas nuostatas sutrikdomas kapitalo judėjimas ir sprendimai tampa nenuspėjami. Tokį kaltinimą galima būtų pateikti ir dėl viešosios tvarkos sąlygos (Reglamento „Roma I“ 21 straipsnis) arba teismo vietos valstybės viršesnių privalomų nuostatų (Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 2 dalis) taikymo. Tokiais atvejais tai irgi yra tam tikras taikytinos teisės taikymo srities ribojimas. Šis ribojimas pagrįstas būtinybe paisyti pagrindinių atitinkamos teisinės sistemos vertybių arba apsaugoti svarbiausius konkrečios valstybės interesus. Bet kuriuo atveju, ir neatsižvelgiant į tai, ar būtų taikomas Reglamento „Roma I“ 21 straipsnis, 9 straipsnio 2 dalis ar 9 straipsnio 3 dalis, šitoks ribojimas turi būti išimtinio pobūdžio ir grindžiamas tik labai svarbiais bendrojo intereso pagrindais.

31 — Žr. šios išvados 74 punktą.

32 — Žr. A. Bonomi, E. C. Ritaine, *op. cit.* (27 išnaša), p. 235.

33 — Šiomis aplinkybėmis reikėtų remtis Anglijos teismų praktika (pvz., Sprendimas *Foster v Driscoll* [1929] 1 KB 470), kuri grindžiama prielaida, kad neatsižvelgimas į viršesnes privalomas užsienio teisės nuostatas kartais gali lemti teismo vietos valstybės viešosios tvarkos, grindžiamos „comity of nations“, pažeidimą. Žr. M. McParland, *op. cit.*, p. 711 ir p. 715 bei 716; J. Harris „Mandatory Rules and Public policy under the Rome I Regulation“, F. Ferrari, S. Leible (red.) „Rome I Regulation, The Law Applicable to Contractual Obligations in Europe“, Sellier, Miunchenas, 2009, p. 298 ir paskesni.

91. Atsižvelgdamas į tai, manau, kad, aiškinant Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį, sąvokos „valstybė, kurioje turi būti arba buvo vykdomos iš sutarties kylančios prievolės“, negalima aiškinti pernelyg siaurai³⁴. Pirmiausia ši sąvoka negali būti aiškinama analogiškai kaip Reglamento „Briuselis I“ 5 straipsnio 1 dalies nuostata, kurioje sąvoka „prievolės įvykdymo vieta“ taip pat remiamasi kaip civilines ir komercines bylas nagrinėjančių teismų jurisdikcijos pagrindu³⁵. Abiem nuostatomis siekiama visiškai skirtingų tikslų. Reglamento „Briuselis I“ atveju siekiama nustatyti konkrečią valstybės narės, kurios teismas turės teritorinę jurisdikciją, vietą. Ši vieta turi turėti tokį stiprų ryšį su sutarties vykdymu, kad, atsižvelgiant į tinkamą teismo proceso organizavimą, būtų galima pagrįsti teritorinę teismų jurisdikciją, kuria, be kita ko, nukrypstama nuo iš Reglamento „Briuselis I“ 2 straipsnio išplaukiančios bendrosios jurisdikcijos. Todėl prievolės įvykdymo vietos sąvoka atsižvelgiant į Reglamento „Briuselis I“ 5 straipsnio 1 dalį turi būti aiškinama siaurai.

92. Kitaip yra aiškinant sąvoką „valstybės, kurioje turi būti arba buvo vykdomos iš sutarties kylančios prievolės“ pagal Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį. Aiškinant šią nuostatą³⁶ siekiama nustatyti ne konkrečią vietą, rodančią teritorinę jurisdikciją, o *valstybę*, kurios teritorijoje buvo arba turi būti įvykdyta sutartinė prievolė. Taigi šiuo atveju kalbama ne tik apie materialų (fizinį) sutarties šalies veiksmų atlikimą konkrečioje geografinėje vietoje, bet ir apie ryšį su konkrečios valstybės valdymo sritimi ir jos teisine sistema.

93. Be to, šiuo atveju kalbama ne vien apie įvykdymą prievolės, grindžiamos konkrečiam sutartiniam santykiui „būdingiausios pareigos“ įvykdymu³⁷. Siekiant apibrėžti Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalies taikymo sąlygas galima atsižvelgti į kurios nors iš sutarties kylančios prievolės įvykdymą.

94. Be to, tai nebūtinai turi būti *prievolė*, kurią šalys tiesiog apibrėžė sutartyje³⁸. Konkrečiai sutarčiai taikytina teisė gali lemti kitokius arba kitaip papildyti šalių įsipareigojimus dėl to, ką šalys sutarė tiesiogiai sutartyje.

95. Todėl, mano nuomone, nėra visiškai aišku, kad pagrindinėje byloje prievolės įvykdymo vieta yra tik Vokietija. Jeigu tai yra darbo santykiai, kurių viena šalis yra Graikijos valstybė, kuri, įgyvendindama savo viešosios valdžios funkcijas, privalo teikti iš šios valstybės biudžeto finansuojamas švietimo paslaugas, tuomet negalima iš anksto atmesti, kad prievolės įvykdymo vieta taip pat yra Graikija. Nėra kliūtys tam, kad, kalbant apie kai kuriuos sutartinius santykius, iš šių santykių kylančių prievolių įvykdymo vieta pagal Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį galėtų būti daugiau negu vienoje valstybėje³⁹.

96. Vis dėlto, kadangi prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nustatė, kad nagrinėjamos sutarties įvykdymo vieta yra tik Vokietija, ir tiesiogiai nepateikė klausimų dėl Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalies išaiškinimo šiuo atžvilgiu, siūlau Teisingumo Teismui nagrinėti tik tą klausimą, kuris yra antrojo prejudicinio klausimo dalykas.

34 — M. Schmidt-Kessel „Article 9“, red. F. Ferrari, *Rome I Regulation*, Sellier, Miunchenas, 2015, p. 350. Manau, kad taip pat plačiai reikėtų aiškinti kitą iš 9 straipsnio 3 dalies kylančią sąlygą, būtent – kad tokios nuostatos yra taikomos tiek, kiek dėl jų „sutarties vykdymas yra neteisėtas“. Žr. M. Schmidt-Kessel, *loc. cit.*; J. Harri, *op. cit.* (33 išnaša), p. 322; M. Hellner, *op. cit.* (30 išnaša), p. 461.

35 — Žr. A. Nuyts, *op. cit.* (24 išnaša), p. 563 ir 564.

36 — Nekyla abejonių, kad ji turi būti aiškinama savarankiškai – žr. J. Harris, *op. cit.* (33 išnaša), p. 315; V. Marazopoulou „Overriding Mandatory Provisions of Article 9 § 3 of the Rome I Regulation“, *Revue Hellénique de Droit International*, 2/2011, p. 787.

37 — Sutartiniam santykiui būdingiausios pareigos sąvoka yra grindžiamas ir Reglamento „Roma I“ 4 straipsnis, kuris padeda nustatyti sutarčiai taikytiną teisę, jeigu šalys nepasirinko taikytinos teisės pagal šio reglamento 3 straipsnį.

38 — M. McParland, *op. cit.* (30 išnaša), p. 706; M. Hellner, *op. cit.* (30 išnaša), p. 466.

39 — M. Renner „Rome I Article 9, Overriding Mandatory Provisions“, *Rome Regulations*, *op. cit.* (11 išnaša), p. 258; M. A. Zachariasiewicz, *op. cit.* (28 išnaša), p. 459; A. Nuyts, *op. cit.* (24 išnaša), p. 564.

– Viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų taikymas ir atsižvelgimas į jų turinį

97. Šis klausimas paremtas prielaida, kad viršesnių privalomų nuostatų *taikymas* ir *atsižvelgimas* į viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų *turinį* („materiell-rechtliche Berücksichtigung ausländischer Eingriffsnormen“) yra skirtingi dalykai. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas šiuo atžvilgiu nurodo Vokietijos doktriną ir teismų praktiką, pagal kurias į viršesnes privalomas užsienio teisės nuostatas, jeigu Vokietijos teisė taikoma kaip *lex causae*, leidžiama atsižvelgti kaip į faktinę aplinkybę⁴⁰. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodo, kad pagrindinėje byloje jis galėtų atsižvelgti į Graikijos nuostatas remdamasis BGB 241 straipsnio 2 dalimi (13 punktas)⁴¹.

98. Šioje byloje nėra reikalo nagrinėti įvairių doktrinoje pateikiamų nuomonių, kuriomis pagrindžiama galimybė *atsižvelgti* į viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų *turinį*. Esminis yra vienas klausimas, kurio išsprendimas gali turėti reikšmę prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui.

99. Kaip savo pastabose nurodo Komisija, Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalyje nesuteikiama visai jokios galimybės atsižvelgti į tokias viršesnes privalomas užsienio teisės nuostatas, taikant kurias nors kitas nuostatas nei minėtoji 3 dalis. Taip pat dėl Romos konvencijos 7 straipsnio 1 dalies Komisija laikosi nuomonės, kad valstybė, padariusi išlygą pagal Romos konvencijos 22 straipsnio 1 dalies a punktą, pati atsisako teisinio pagrindo atsižvelgti į viršesnes privalomas užsienio teisės nuostatas.

100. Sutikus su tokia pozicija, tai reikštų, ir, beje, Komisija pati tai patvirtino per teismo posėdį, kad net jeigu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pripažintų, kad šioje byloje *ratione temporis* taikytina Romos konvencija, net ir tada jis negalėtų remtis ligtoline Vokietijos teismų praktika, grindžiama atsižvelgimu į viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų turinį.

101. Žinoma, skirtumas tarp užsienio teisės nuostatos *taikymo* ir *atsižvelgimo į jos turinį* yra beveik nepastebimas. Skiriasi tik šio skirtumo pagrindimas doktrinoje. Šiuo atžvilgiu galiu suprasti Komisijos nuogastavimus, kad leidus atsižvelgti į viršesnės privalomos užsienio teisės nuostatos turinį gali būti apeinami Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalyje nustatyti apribojimai arba apeinama pagal Romos konvencijos 22 straipsnio 1 dalies a punktą padaryta išlyga. Vis dėlto, mano įsitikinimu, Komisijos siūlomas 9 straipsnio 3 dalies aiškinimas, pagal kurį nėra jokios kitos galimybės atsižvelgti į trečiosios valstybės viršesnes privalomas nuostatas, yra pernelyg siauras.

102. Pirma, manau, kad Reglamentu „Roma I“, kaip teisės kolizijas reglamentuojančiu teisės aktu, siekiama nurodyti konkrečiam sutartiniam santykiui taikytiną teisę (*lex causae*). Jeigu taikant nurodytą teisę ir pagal šią teisę atsižvelgiama į viršesnę privalomą užsienio teisės nuostatą, tuomet taikoma tik *legis causae*. Taigi toks atsižvelgimas į viršesnę privalomą nuostatą nepatenka į Reglamento „Roma I“ taikymo sritį⁴².

40 — Galimybė atsižvelgti į viršesnes privalomas užsienio teisės nuostatas taikant *legis causae* taip pat minima Lenkijos doktrinoje – žr. W. Popiołek „Wykonanie zobowiązania umownego a prawo miejsca wykonania: zagadnienia kolizyjnoprawne“, Katowicai, 1989, p. 163 ir paskesni; M. Mataczyński „Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w prawie prywatnym międzynarodowym“, Zakamycze, 2005, p. 181 ir paskesni.

41 — Remiantis *Schuldstatuttheorie*. Šiuo klausimu žr. J. Harris, *op. cit.* (33 išnaša), p. 302.

42 — Šiuo klausimu žr. D. Martiny „Münchener Kommentar zum BGB“, C. H. Beck, 6. Aufl., Münchenas 2015, Nr. 114–114b; O. Remien „Art. 9 ROM I-VO“, *BGB Kommentar*, H. Prütting, G. Wegen, G. Weinreich (Hrsg.), BGB, Nr. 45. Minėtų komentarų autoriai vis dėlto pažymi, kad Vokietijos doktrinoje yra ir kita nuomonė, pagal kurią atsižvelgimas į užsienio teisės nuostatų turinį patenka į sąvoką „taikymas“, kaip tai suprantama pagal Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį, tad ir jam taikomi iš šios nuostatos kylantys apribojimai.

103. Reglamentu „Roma I“ siekiama nurodyti sutartiniam santykiui taikytiną teisę ir juo remiantis ši nurodymą galima „pataisyti“, pavyzdžiui, remiantis viešosios tvarkos išlyga arba viršesnių privalomų nuostatų institutu. Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalis bus taikoma tuomet, kai teismas norės atsižvelgti į viršesnę privalomą užsienio teisės nuostatą, neatsižvelgiant į *legis causae* turinį. Kitaip tariant, šiuo atveju iš tikrųjų apribojama *legis causae* taikymo sritis, atsižvelgiant į kitos teisinės sistemos nuostatą.

104. Taip nėra, jeigu į viršesnę privalomą užsienio teisės nuostatą atsižvelgiama taikant *legis causae*⁴³.

105. Antra, jeigu būtų pritarta Komisijos siūlymui, tai reikštų, kad Reglamentu „Roma I“ siekiama ne tik nurodyti sutartiniam santykiui taikytiną teisę, bet ir kad juo gali būti ribojamas pats nurodytos teisės taikymas. Kaip kitaip paaiškinti, kad, Komisijos nuomone, ligšiolinė Vokietijos teismų praktika, grindžiama atsižvelgimu į viršesnę privalomos užsienio teisės nuostatos turinį, neatitinka Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalies?

106. Kiekvienoje teisinėje sistemoje yra nuostatų su neapibrėžtomis sąvokomis. Pavyzdžiui, tai gali būti „geri papročiai“, „gera valia“, „teisėtas šalies interesas“ arba „visuomenės santarvės principai“. Jomis siekiama suteikti teismams tam tikrą diskreciją. Man nekyla abejonių, kad, taikant tokias nuostatas, į kitose valstybėse galiojančią teisinę reglamentavimą galima atsižvelgti *kaip į faktinę aplinkybę*. Pirmiausia tai taikoma tokiam teisiniam reglamentavimui, kurį lemia būtinybė apsaugoti objektyviai pagrįstus interesus ir kurie yra atitinkamai susiję su nagrinėjamu sutartiniu santykiu. Nė kiek neabejoju, kad tokiais atvejais tai yra konkrečiai sutarčiai taikytinos teisės taikymas. Kitaip tariant, taip nenukrypstama nuo *legis causae* taikymo.

107. Dėl šių priežasčių, pritarus Komisijos pozicijai kiltų jurisdikcinio pobūdžio problemų. Reglamentas „Roma I“ buvo priimtas pagal Sutarties nuostatą, kuria siekta apsaugoti „normų atitiktį <...> įstatymų kolizijų srityje“ [buvęs EEB 65 straipsnis kartu su EEB 61 straipsnio c punktu]. Taigi juo neturi būti ribojama taikytinos teisės nuostatų taikymo praktika, visų pirma jeigu tai yra teisės nuostatos (daugiausia privatinės teisės), pagal kurias teismams paliekama tam tikra diskrecija.

108. Galiausiai, trečia, jeigu taikant *legis causae* nebūtų numatyta galimybė atsižvelgti į viršesnes privalomas užsienio teisės nuostatas, būtų skatinamas *forum shopping* reiškinys⁴⁴.

109. Apibendrinamas šią išvados dalį, norėčiau pažymėti, kad galimybė atsižvelgti į viršesnes privalomas užsienio teisės nuostatas, neatsižvelgiant į tai, ar kalbama apie jų *taikymą*, ar *atsižvelgimą į jų turinį*, nereiškia automatiškumo. Bylą nagrinėjantis teismas turi plačią diskreciją, kuri suteikia jam galimybę priimti tinkamą sprendimą, atsižvelgiant į teisėtus šalių interesus, taip pat ir į valstybių, kurių teisė turi poveikį konkrečiam teisiniam santykiui, interesus.

110. Negalima atmesti, kad šioje byloje prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas neatsižvelgs į visas Graikijos nuostatas ir pripažins pagrįstu tik dalinį G. Nikiforidis darbo užmokesčio sumažinimą. Šis teismas taip pat gali pripažinti, kaip tai šioje byloje padarė antrosios instancijos teismas (*Landesarbeitsgericht*), kad atsižvelgti į Graikijos nuostatas neleidžia pagrindiniai Vokietijos darbo teisės principai.

111. Bet kuriuo atveju Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalimi neapribojama Vokietijos teisės kaip darbo sutarčiai taikytinos teisės dalykinė taikymo sritis ir šios teisės taikymo būdas.

43 — M. Renner, *op. cit.* (39 išnaša), p. 261; M. Schmidt-Kessel, *op. cit.* (34 išnaša), p. 353; V. Marazopoulou, *op. cit.* (36 išnaša), p. 792.

44 — Žr. šios išvados 89 punktą.

Išvada dėl antrojo prejudicinio klausimo

112. Atsižvelgdamas į tai, kas nurodyta, siūlau Teisingumo Teismui taip atsakyti į antrąjį prejudicinį klausimą: pagal Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį nedraudžiama netiesiogiai atsižvelgti į viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų turinį, jeigu tai leidžiama pagal sutarčiai taikytiną valstybės teisę.

Lojalus bendradarbiavimo principo reikšmė (ESS 4 straipsnio 3 dalis) atsižvelgiant į kitos valstybės narės viršesnes privalomas nuostatas (trečiasis prejudicinis klausimas)

113. Prašyme priimti prejudicinį sprendimą Vokietijos teismas pažymi, kad įstatymais Nr. 3833/2010 ir Nr. 3845/2010 siekiama įgyvendinti Graikijos Respublikos įsipareigojimus, kylančius iš ESV sutarties nuostatų ekonominės politikos srityje, ypač iš SESV 126 straipsnio 1 dalyje nustatyto įpareigojimo vengti per didelio biudžeto deficito. Dėl Graikiją ištikusios finansų krizės ir padedant euro zonai priklausančioms valstybėms narėms Europos Sąjungos Taryba sukonkretino šį įpareigojimą Sprendime 2010/320/ES⁴⁵. Tame sprendime numatyta, kad Graikija imsis tam tikrų priemonių, kurių tikslas – sumažinti per didelį deficitą.

114. Atsižvelgiant į tai, reikia išsiaiškinti, ar ESS 4 straipsnio 3 dalyje nustatyta valstybių narių lojalus bendradarbiavimo pareiga įpareigojama taikyti minėtas Graikijos nuostatas.

115. Norėčiau pažymėti, kad ESS 4 straipsnio 3 dalyje nustatyta valstybių narių lojalus bendradarbiavimo pareiga neabejotinai yra vienas iš pagrindinių Sąjungos teisės principų.

116. Vis dėlto taikant šį principą reikia atsižvelgti į jo taikymo sritį. Šis principas yra privalomas valstybės narės institucijoms, taigi ir teismams, tik tiek, kiek jie taiko Sąjungos teisę.

117. Norėčiau pažymėti, kad taikant Reglamentą „Roma I“ tik nurodoma konkrečiai sutarčiai taikytina teisė. Sprendimas dėl bylos esmės priimamas ne pagal Reglamentą „Roma I“, o pagal taikytiną teisę (*lex causae*).

118. Šioje byloje nagrinėjamos aplinkybėmis manau, kad nesvarbu, ar darbo sutarčiai taikytina teisė buvo nurodyta kolizinėse Sąjungos teisės normose. Kitaip tariant, atsakant į trečiąjį prejudicinį klausimą iš esmės neturi reikšmės, ar Vokietijos teisės taikytinumą šiai sutarčiai lemia Reglamentas „Roma I“, ar Vokietijos kolizinės teisės normos, kuriomis įgyvendinama Romos konvencija.

119. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nagrinėja ginčą dėl darbo sutarties, kuriai taikytina Vokietijos teisė.

120. Šiuo atveju vertėtų priminti, kad Sąjungos teisė yra valstybių narių teisinių sistemų dalis. Tad jeigu valstybės narės teismas nagrinėja ginčą, tai iš Sąjungos teisės kylančios viršesnės privalomos nuostatos bus taikomos pagal Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 2 dalį⁴⁶. Šios nuostatos priklauso bylą nagrinėjančio teismo buveinės vietoje galiojančiai teisinei sistemai (*lex fori*)⁴⁷.

121. Esminis elementas, rodantis galimą pagrindinės bylos ryšį su Sąjungos teisės taikymu, yra atsižvelgimo į Graikijos įstatymus Nr. 3833/2010 ir Nr. 3845/2010 klausimas.

45 — 2010 m. birželio 8 d. Tarybos sprendimas, skirtas Graikijai, kuriuo siekiama sugriežtinti ir sustiprinti fiskalinę priežiūrą ir įspėti Graikiją imtis deficito mažinimo priemonių, kaip manoma, reikalingų perviršinio deficito padėčiai ištaisyti (OL L 145, p. 6).

46 — M. Schmidt-Kessel, *op. cit.* (34 išnaša), p. 329; S. Sánchez Lorenzo „Choice of Law and Overriding Mandatory Rules in International Contracts after Rome I“, *Yearbook of Private International Law*, 12 t., 2010, p. 78.

47 — Reglamente „Roma I“ įtvirtinta nuostata, kuria siekiama užtikrinti Sąjungos teisės taikymą, jeigu pasirenkama trečiosios valstybės teisė (3 straipsnio 4 dalis).

122. Pirma, norėčiau pažymėti, kad Sprendimas 2010/320, kurį gyvendinant buvo priimti abu Graikijos įstatymai, yra skirtas Graikijai, o ne Vokietijai. Taigi net ir atsižvelgiant į ESS 4 straipsnio 3 dalį Vokietijos teismo negalima įpareigoti atsisakyti taikyti Vokietijos teisės, kuri yra ginčijamai darbo sutarčiai taikytina teisė, nuostatas.

123. Antra, kaip teisingai pažymi Komisija, pareiga sumažinti viešajame sektoriuje dirbančių asmenų darbo užmokestį, išskyrus kai kuriuos papildomus darbo užmokesčio elementus⁴⁸, nekyla tiesiogiai iš Sprendimo 2010/320 nuostatų.

124. Trečia, kaip matyti iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą turinio, Vokietijos darbo teisės nuostatos nekliaudo sumažinti Graikijos valstybės įstaigose Vokietijoje dirbančių darbuotojų darbo užmokesčio, ir pagal jas reikalaujama tik to, kad darbdavys laikytųsi tam tikrų sąlygų, taikomų darbo sutarties pakeitimui arba pranešimui apie pakeitimą.

125. Atsižvelgdamas į tai, kas nurodyta, manau, kad iš ESS 4 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto lojalus bendradarbiavimo principo negalima kildinti pareigos pripažinti kitos valstybės narės nuostatų taikytinumą, net jeigu pagal jas ši valstybė vykdo savo įsipareigojimus Sąjungai. Tai taikoma ir tuo atveju, kai teismas nagrinėja, ar atsižvelgti į tokias nuostatas kaip į faktinę aplinkybę taikant *legis causae*, kaip ir tuo atveju, kai šis teismas taiko Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį.

126. Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalies pabaigoje aiškiai numatyta, kad, sprendžiant, ar taikyti tas nuostatas, turi būti atsižvelgiama į jų pobūdį, tikslą ir į jų taikymo arba netaikymo pasekmes. Manau, tai reiškia, kad priimdamas sprendimą dėl galimo tokių nuostatų taikytinumo pripažinimo pagal Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį teismas turi atsižvelgti į tai, kad šias nuostatas priėmė kita valstybė narė, siekdama įvykdyti iš narystės Sąjungoje kylančius įsipareigojimus. Tačiau tai nelemia galutinio sprendimo, kurį šiuo klausimu priims bylą nagrinėjantis teismas.

Išvada

127. Atsižvelgdamas į išdėstytus argumentus, siūlau Teisingumo Teismui taip atsakyti į *Bundesarbeitsgericht* pateiktus prejudicinius klausimus:

1. Sutarties sudarymo momentą, kaip tai suprantama pagal 2008 m. birželio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 593/2008 dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės („Roma I“) 28 straipsnį, reikia nustatyti pagal teisę, kuri būtų taikytina konkrečiai sutarčiai, jeigu šis reglamentas būtų taikomas.
2. Pagal Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalį nedraudžiama netiesiogiai atsižvelgti į viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų turinį, jeigu tai leidžiama pagal sutarčiai taikytiną valstybės teisę.
3. Atsižvelgiant į ESS 4 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą lojalus bendradarbiavimo pareigą, valstybės narės teismas, priimdamas sprendimą dėl galimo viršesnių privalomų užsienio teisės nuostatų taikytinumo pripažinimo remiantis Reglamento „Roma I“ 9 straipsnio 3 dalimi, turi atsižvelgti į tai, kad šias nuostatas priėmė kita valstybė narė, siekdama įvykdyti iš narystės Sąjungoje kylančius įsipareigojimus. Tačiau tai nelemia galutinio sprendimo, kurį šiuo klausimu priims bylą nagrinėjantis teismas.

48 — 2 straipsnio f punkte numatyta, kad Graikija iki 2010 m. birželio mėn. pabaigos sumažina valstybės tarnautojams mokamas velykines, vasaros ir kalėdines premijas bei išmokas.